

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ФЕНОМЕН НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ: ЄВРОПЕЙСЬКІ РЕАЛІЇ ТА
ТЕНДЕНЦІЇ ІНСТИТУЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ**

КИЇВ – 2011

*При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Феномен неокорпоративізму: європейські реалії та тенденції інституціонування в Україні / І.С.Сало, О.О.Даниляк, Т.В.Джиги / за заг. ред. В.М.Яблонського, С.О.Янішевського. – К.: НІСД, 2010. – 49 с.

В аналітичній доповіді проаналізовано інституціоналізовані системи неокорпоративних відносин в країнах Європи та в Україні. Аналіз теоретико-методологічних аспектів дослідження феномену неокорпоративізму засвідчує яскраво виражену країнову специфіку як неокорпоративних політичних практик, так і наукових студій щодо визначення їх сутності, типологізації, алгоритмів інституціонування та функціонування. На ґрунті визначення типових моделей реалізації неокорпоративних відносин – бі- та трипартизму, вивчення досвіду їх функціонування в європейських країнах досліджено вітчизняні практики взаємодії влади і бізнесу, влади – бізнесу – суспільства. За результатами здійсненого дослідження сучасного стану сформованості та ефективності неокорпоративних інститутів в Україні проаналізовано далші перспективи розвитку неокорпоративізму в Україні.

Відповідальний редактор: І.С.Сало

Автори:

Сало І.С., к.політ.н. (керівник авторського колективу),

Даниляк О.О., к.держ.упр.,

Джиги Т.В., к.політ.н., доц.

Зміст

Вступ	4
1. Неокорпоративізм в країнах Європейського Союзу: наукові студії та політичні практики	8
1.1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження феномену неокорпоративізму	8
1.2. Влада–бізнес–суспільство: дво- і тристоронні моделі взаємодії	15
1.2.1. Становлення функціональної системи представництва інтересів бізнесу: моделі біпартизму	15
1.2.2. Узгодження інтересів в межах трипартистських неокорпоративних моделей – політична практика	18
2. Держава – бізнес – суспільство: історія та практика становлення неокорпоративізму в Україні	27
2.1. Вітчизняні реалії узгодження інтересів бізнесу і влади – становлення національної моделі біпартизму	29
2.2. Інституційні механізми реалізації соціального діалогу: особливості вітчизняної моделі трипартизму	35
3. Перспективи трансформування неокорпоративізму в Україні: замість висновків	44

Вступ

Стратегічним курсом України XXI ст. є гарантування суверенності вибору Українським народом власного шляху розвитку, зміцнення ідентичності української політичної нації, консолідації суспільства на засадах внутрішнього діалогу, панування гуманістичних цінностей та толерантності, досягнення громадянської єдності. Досягнення зазначених цілей становитиме результат реалізації «нового курсу на глибокі реформи та системну модернізацію країни, що охоплює всі сфери суспільного життя та завершує «нову хвилю» необхідних соціально-економічних перетворень»¹.

Реалізація реформ «нової хвилі» потребує оптимального поєднання ринкових засад економічної організації та потужних важелів реалізації економічної політики держави шляхом формування новітніх інструментів виконання державою її традиційних функцій у соціально-економічній сфері². Передусім йдеться про забезпечення інноваційного характеру розвитку економіки, підвищення ефективності управління корпоративним та державним секторами економіки, орієнтацію соціальної стратегії на примноження людського капіталу, підвищення доходів населення, переорієнтацію соціальної політики на страхові засади фінансування. Одним з механізмів ресурсного забезпечення реалізації загальнонаціональних цілей в соціальній та економічній сферах виступатиме запровадження партнерських відносин держави й бізнесу в процесі реалізації стратегії національних проєктів³.

---

¹ Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації. Експертна доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до послання Президента України В. Януковича до Українського народу . – С. 41// Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2010_Book/Poslanya_2010/ukr.pdf

² Там само.

³ Національні проєкти для України. Аналітична доповідь. – К. : НІСД. – С. 5 // Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Nac_proekt-4ee4c.pdf

Здійснення структурних реформ в економіці потребує участі крупного корпоративного капіталу, оскільки «об'єднання фінансового, матеріального, трудового, інтелектуального та інформаційного потенціалу підприємств-учасників об'єднання забезпечує активізацію інвестиційної діяльності підприємств внаслідок виникнення ефекту масштабу та синергійного ефекту. Наповнення доходної частини бюджету податками, добробут громадян, участь України в міжнародному поділі праці, економічна конкурентоспроможність, нарешті, авторитет держави тепер у значній мірі залежить від потужності національних ПФГ»¹. Вони також посідають провідне місце в якості суб'єктів формування моделі економіки XXI ст., виступаючи осередком консолідації мережевих економічних структур.

Становлення корпорацій як головних носіїв крупних форм власності, що володіють різноманітним арсеналом ресурсів та сучасними політичними технологіями, перетворило їх на не менш впливових суб'єктів політичного процесу сучасної України, ніж партії, суспільно-політичні рухи, спілки, асоціації і т.ін.². Проблема участі корпорацій в політиці є складною й неоднозначною і твердження, що органи політичної влади залежні від корпоративних утворень і невільні у виборі тих чи інших рішень надмірно спрощує реальний стан справ. Однак, ця залежність є доволі значною і формування політичної влади, вільної/відносно вільної від впливу на неї з боку вузько-корпоративних і егоїстичних інтересів олігархічних угруповань можливе лише як дуже тривалий процес, який супроводжуватиметься іншими процесами – не менш тривалими і складними з урахуванням необхідності формування легальних і легітимних інститутів забезпечення взаємодії груп інтересів і влади, становлення реальної багатопартійності,

---

¹ Стожок О. З. Фінансово-промислові групи в Україні та організаційні механізми їх удосконалення // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 1 (47). – С. 205.

² Васецкий А. А. Корпоративизм и политическая составляющая его развития // Управленческое консультирование. – 2007. - № 4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru/contents.asp?issueid=641831>

формування національно-орієнтованої політичної культури, передусім культури правлячої еліти.

Системні суспільно-політичні зміни, що відбуваються в сучасній Україні, де суб'єктами виступають суспільство і держава, потреба органів державної влади у важелях управління корпоративними групами інтересів і суспільством в цілому за допомогою останніх зумовлюють значущість дослідження феномену неокорпоративізму.

В основі неокорпоративізму лежить ідея концентрації і агрегації інтересів потенційно залучених акторів з метою запровадження інституційного регулюючого механізму рішення конфліктів з приводу розподілу. Внаслідок цього слушно розглядати корпоративне утворення як економічний, соціальний і політичний феномен, як колективний суб'єкт управління і виділяти чинники політичної інституціоналізації діяльності корпоративних утворень (політичні відношення з органами державної влади і участь у виборах в органи державної влади, політичні відношення з партіями, суспільно-політичними організаціями, лобістськими групами, взаємодію зі ЗМІ і т. п.) і їх вплив на політичні процеси¹.

Побудова нових політико-економічних державних структур як умова і наслідок модернізаційних процесів потребуватиме реформування інституційної моделі України. Необхідність концентрації фінансових і управлінських зусиль на стратегічних напрямках потребуватиме об'єднання зусиль на центральному, регіональному, міжгалузевому рівнях та вимагатиме забезпечення партнерства влади і бізнесу.

Тісна взаємодія трьох основних агентів макроекономічного процесу – держави, спілок підприємців і профспілок – сприятиме підвищенню ефективності управління й економічному зростанню при збереженні політичної стабільності. Перевагою неокорпоративної моделі є підвищення

---

¹ Васецкий А. А. Корпоративизм и политическая составляющая его развития // Управленческое консультирование. – 2007. - № 4 – 2007. - № 4. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru/contents.asp?issueid=641831>

ефективності фінансової системи, більша збалансованість бюджету, зниження рівня інфляції, скорочення безробіття, зменшення нестабільності в лавах політичних еліт.

Осмилення особливостей політизації діяльності корпоративних утворень, їх взаємовідносин з владними структурами дозволяє більш точно і об'єктивно розглядати підприємницькі структури в якості нових суб'єктів політичного процесу. Ця проблема важлива в політичному сенсі, так як участь корпоративних утворень в суспільно-політичному житті приводить до перерозподілу обсягів політичної влади, а глибокі перетворення в соціально-політичній сфері здатні змінити якість політики та методи її реалізації.

1. Неокорпоративізм в країнах Європейського Союзу: наукові студії та політичні практики

1.1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження феномену неокорпоративізму

Поширена практика корпоративних відносин між державою та організованими інтересами у західних демократичних країнах повоєнного періоду, наявність елементів корпоративних структур, які чітко означилися в їх політичних системах, актуалізувала у західному науковому середовищі необхідність дослідження феномену корпоративізму, зумовила повернення інтересу вчених до концепцій корпоративізму та їх подальшу трансформацію у теорію неокорпоративізму¹ (якій ще називають соціетальним або суспільним корпоративізмом).

Нині дослідження феномену неокорпоративізму перебуває в ситуації, для якої є характерною широка варіативність понятійної бази, теоретико-методологічних засад дослідження, закономірностей та чинників функціонування. В ході «міжнародної дискусії ніхто не наважився заперечувати існування явища, названого неокорпоративізмом. Навіть його «непримиренні» критики обмежились або тезою про невідповідність назви смислу феномену..., або зазначили той факт, що неокорпоративісти категорично не здатні домовитись між собою»². Також в сучасній науці досить довільно як тотожні продовжують використовуватися поняття «корпоративізм» і «неокорпоративізм» незважаючи на те, що для попри наявність спільних для неокорпоративізму і корпоративізму рис, з'являються особливості, притаманні лише неокорпоративізму: зникає елемент обов'язковості членства у корпоративних структурах; формально система представництва стає конкурентною: підприємці і працівники можуть вільно створювати будь-які організації для відстоювання своїх інтересів;

---

¹ Ф. Шмиттер. Неокорпоративізм // Поліс. – 1997. - № 2. С. 14 – 15.

² Салмін А. М. Неокорпоративізм в країнах Запада // Політика. – 2005. - № 3. – С. 292.

неокорпоративістське регулювання обов'язково врівноважується плюралістичним, багатопартійним парламентським представництвом; відносини між представниками галузей і державою перетворюються з односторонніх на відносини обміну і торгу. Відмінність між класичним корпоративізмом і неокорпоративізмом¹ полягає в тому, що перший припускає створення державою категорій представництва (корпорацій) та нормативне закріплення їх винятковості, другий – систему представництва у формально конкурентному середовищі. В обох випадках зберігається організаційна схожість: для корпоративістського управління економікою характерне існування на національному рівні загального органу міжгалузевого представництва, члени якого делегуються організаціями-монополістами різних галузей.

Слід зауважити, що дослідження проблем неокорпоративізму не набуло ознак сформованості підходів чи національних шкіл в межах строгого теоретико-методологічного розуміння. Однак, на думку О. Салміна, певне узагальнення підходів щодо аналізу проблем неокорпоративізму можна здійснити на ґрунті сукупності публікацій, в яких зафіксована полеміка з приводу однієї чи декількох ключових праць. На цьому ґрунті він виділяє такі «школи»: англійську, австрійську та інтернаціональну².

Для англійської школи (Р. Е. Пал, Дж. Т. Уинклер) є характерним **широке трактування неокорпоративізму як нової, відмінної від капіталістичної та соціалістичної економічної системи**, в межах якої держава спрямовує і контролює переважно приватнопідприємницьку економіку ґрунтуючись на чотирьох принципах: єдність, порядок, націоналізм і успіх.

---

¹ Малахова О. В. Концепции взаимодействия государства и институтов гражданского общества в российском политическом процессе // Среднерусский вестник общественных наук. – 2008. - № 4. – С. 69. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru>

² Салмин А.М. Неокорпоративизм в странах Запада // Полития. - 2005. - № 3 (38). - С. 269, 257-298.

Контроль держави в межах неокорпоративізму передбачає контроль за виробленням рішень всередині підприємств, які лишаються в приватній власності. Держава не просто намагається вплинути на ці рішення; вона обмежує сам вибір власників і менеджерів.

Принцип єдності означає, що в межах неокорпоративної системи кооперація має більш важливе значення, ніж конфлікт. В межах корпоративізму немає сенсу в ані в конкуренції цін (перевага відається системі контролю над цінами), ані в конкуренції постачальників. А це означає, що корпоративізм не схильний проводити антимонопольну політику руйнування крупних виробничих одиниць.

Принцип порядку передбачає, що кооперація в межах неокорпоративної системи є не просто теоретичною альтернативою, а моральним обов'язком.

Неокорпоративізм є націоналістичним в двох смислах:

- є колективістською, а не індивідуалістською системою, це колективізм нації, а не класу, сім'ї, релігії чи етнічної групи; метою є економічний добробут нації, а не особисте багатство чи просування в суспільстві.
- пов'язаний з політикою економічного націоналізму щодо довколишнього світу.

Успіх – ефективність в досягненні колективістських цілей. Неокорпоративізм орієнтований передусім на цілі, а не засоби і має суто прагматичний зміст. Крім того, неокорпоративізм є мобілізуючою системою, оскільки виходить з припущення, що досягнення цілей краще забезпечується цілеспрямованою організацією зусиль, ніж довільним виявом приватної ініціативи.

Ця концепція належить до найбільш розширеного тлумачення неокорпоративізму.

Представники **австрійської школи** (зокрема, Е. Таллос) вважають, що **неокорпоративізм є формою держави** яка поєднує парламентську

«демократію конкуренції» та неокорпоративістську «демократію узгодження». На першому рівні австрійської політичної системи конкурують обрані за допомогою прямого голосування представники партій, на другому — намагаються досягти згоди представники різноманітних об'єднань та асоціацій. Прийняття політичних рішень відбувається в процесі взаємодії між представниками цих двох рівнів політичної системи, при цьому система соціального партнерства залишається автономною по відношенню до парламенту. Метою такої співпраці є вирішення соціально-економічних проблем і врегулювання конфліктів. Смысл соціального партнерства найбільш точно виражений у визначенні «кооперативна політика». Соціальне партнерство нейтральне в тому розумінні, що саме по собі не чинить впливу на перерозподіл на користь соціальних груп з низькими прибутками.

Австрійське соціальне партнерство являє собою класичний приклад трипартистської неокорпоративної моделі узгодження інтересів, суб'єктами якої є уряд, асоціації підприємців та профспілки. Проводячи консультації та переговори в рамках соціального партнерства, його учасники орієнтуються на досягнення одностайної згоди¹.

Для **інтернаціональної (операціональної) школи** (Ф. Шміттер, Г. Лембрух) є властивим тлумачення **неокорпоративізму як системи посередництва між групами інтересів** відмінність якої від плюралістичної моделі полягає в обмеженій кількості ієрархічно впорядкованих монополістичних організацій, які представляють інтереси своїх членів у ході переговорів та втілюють в життя їхню внутрішню політику.

Як зазначає Ф. Шміттер, незалежно від визначення неокорпоративізму, він не є чимось таким, що може бути присутнім в політичній системі у повністю розкритому вигляді або зовсім бути відсутнім в ній. Оскільки навіть в країнах, де «класово свідомий» робітничий рух відсутній (як в Японії) чи де соціальний клас має менше значення в структурі суспільства

---

¹ Королев Е. Модели взаимодействия бизнеса и власти в Европейском Союзе // Власть. - 2008. - № 7. - С. 26-30

(як у Швейцарії), усвідомлення включеності в систему міжнародних відносин може підштовхнути еліти до створення системи координації дій уряду і зацікавлених груп, функціонально тотожний неокорпоративістській моделі. Ця система передбачає ту чи іншу форму інтеграції праці, хоча механізми подібної інтеграції можуть бути різними. В Японії головним функціональним зв'язком є зв'язок між урядом і підприємцями, причому останні міцно залучені в систему узгодження вироблення рішень, тоді як профспілки, організовані лише на рівні крупних фірм, задовольняються «патерналістською» системою соціальних гарантій; водночас зайняті в дрібній і середній промисловості позбавлені можливості вести торг.

Автори неокорпоративістських теорій доводили, що в сучасному західному суспільстві процес ухвалення та реалізації державних рішень не зводиться до зовнішнього впливу організованих груп на державну владу чи до взаємодії еліт, що ґрунтується на балансі сил, як це було прийнято стверджувати в політологічній літературі 40-х – 70-х рр.¹ В дійсності, частіше за все відбувається більш складна взаємодія групових інтересів і держави в ході якої сторони спільно беруть участь у виробленні та ухваленні державних рішень і в управлінському процесі.

На думку прихильників неокорпоративної моделі, її використання внесло серйозні корективи в усталені уявлення про оптимальний державний устрій, наочно демонструючи, що без аналізу і розуміння більш складних варіантів взаємного впливу держави і суспільства неможлива адекватна оцінка суті і характеру сучасних суспільних систем взагалі і державного управління зокрема.

Прихильники неокорпоративізму вважають, що він доповнює демократичні форми суспільних відносин, дозволяє подолати загрозу бюрократичного переродження системи влади і сприяє розвитку демократії.

---

¹ Малахова О. В. Концепции взаимодействия государства и институтов гражданского общества в российском политическом процессе // Среднерусский вестник общественных наук. – 2008. - № 4. – С. 69. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru>

Їхні позиції ґрунтуються на тому, що відносини між груповими інтересами, між груповими інтересами і державними інститутами не можуть - і не повинні – зводитись суто конфліктної форми. Якщо постала перед суспільством в кожному конкретному випадку мета - зняти гостроту наявних суперечностей і досягти взаємоприйнятних рішень, то її досягнення передбачає не лише конфронтацію, але й консенсус. У багатьох сферах суспільного життя, і передусім у сфері трудових відносин, застосування переговорних процедур дає, як засвідчує накопичений досвід, позитивні результати – в тому, що стосується умов праці, ціни робочої сили, системи соціальної безпеки і т.ін.

Підводячи підсумки цього стислого огляду теоретико-методологічних засад дослідження феномену неокорпоративізму можна дійти висновку, що досі в межах різних неокорпоративістських шкіл не відбулося чіткого розмежування понять «неокорпоративізм» та «корпоративізм» і вони продовжуються вживатися як тотожні.

На даний момент у науках соціогуманітарного циклу існують декілька підходів до визначення змісту неокорпоративізму:

а) нова, відмінна від капіталістичної та соціалістичної, система політичної економії, яка базується на державному спрямуванні переважно приватизованої промисловості згідно з ідеологічними принципами єдності, порядку та успіху;

б) форма держави, яка розвивається в капіталістичному суспільстві одночасно з парламентаризмом (корпоративізм здійснює функціональне представництво);

в) відмінна від плюралістичної форма опосередкування інтересів, за якої обмежена кількість ієрархічно впорядкованих монополістичних організацій представляє інтереси своїх членів у ході переговорів та втілює в життя їхню внутрішню політику.

Сформувався також в основному два підходи до визначення корпоративізму – інституціональний та функціональний. Представники

інституціонального підходу визначають його як особливу організацію взаємодії груп інтересів і держави, якій притаманні високий ступінь централізації інститутів представництва груп інтересів (профспілок, асоціацій підприємців); провідна роль "верхівкових асоціацій", що припускає низький ступінь автономії для союзів, рядових членів; централізована, сильна держава, що активно регулює економічні процеси. Так, Ф. Шміттер, основоположник цього підходу, запропонував нині класичне визначення неокорпоративізму як «системи представництва інтересів, складові частини якої організовані в особливих, примусових, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних розрядах, офіційно визнаних або дозволених державою, що наділяє їх монополією на представництво інтересів в обмін на відомий контроль за підбором лідерів і артикуляцією вимог і прихильностей»¹.

Прихильники *функціонального*² підходу у визначенні корпоративізму наголошували на функціональних аспектах, а саме: визнанні учасниками взаємодії один одного як рівноправних соціальних партнерів; наявності інституціоналізованого соціального консенсусу між державою й інститутами громадянського суспільства; інституціоналізації участі бізнесу й праці у формуванні державної економічної стратегії; централізованих переговорних процесах із приводу заробітної плати на національному рівні за участю профспілок, підприємців і держави; практиці виробничої демократії у ключових галузях економіки.

---

¹ Ф. Шміттер. Неокорпоративізм // Поліс. – 1997. - № 2. – С. 15.

² Гончар В. М. Неокорпоративізм як модель взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Гончар Володимир Миколайович; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка — К., 2009. С. 7.

1.2. Влада–бізнес–суспільство: дво- і тристоронні моделі взаємодії

1.2.1. Становлення функціональної системи представництва інтересів бізнесу: моделі біпартизму

Грунтовний аналіз трансформування моделей держави під впливом змін у відносинах «держава – бізнес» засвідчує, що модель класичної ліберальної держави нині є «скоріше метафорою, ніж моделлю, що описує реальні відносини»¹. У ХХ ст. держава незалежно від особливості вихідних моделей, історичних традицій і сформованих форм взаємодії з бізнесом починає активно втручатися в економіку і соціальні відносини, що супроводжується розширенням взаємодії з групами інтересів. Попри те, що «в дійсності між бізнесом і органами управління можна спостерігати різні варіанти відносин»², типи відносин держави і бізнесу тією чи іншою мірою тяжіють до двох основних моделей – плюралістичної або неокорпоративної³. В загальних рисах сфера поширення плюралістичної моделі збігалася з ареалом країн з ліберальною ринковою економікою, а різноманітні версії неокорпоративної моделі – з зоною координованої ринкової економіки.

Плюралістична модель відносин держави і бізнесу базується на розширеному розумінні приватної сфери за чіткої функціональної диференціації держави й економіки та високої автономії її учасників. Передбачає наявність численних, але відносно слабких і конкуруючих між собою асоціацій бізнесу, поліцентричної і децентралізованої системи представництва інтересів, політичних партій, що не відрізняються високою

---

¹ А. А. Дегтярев. Методологические подходы и концептуальные модели в интерпретации политических решений (II) // Полис. 2003. - № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/2003/2/14.htm>

² С. Н. Пшизова. Л. Бизнес как субъект государственной политики // Управленческое консультирование. – 2009. - № 4. – С. 145. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru>

³ Малахова О. В. Концепции взаимодействия государства и институтов гражданского общества в российском политическом процессе // Среднерусский вестник общественных наук. – 2008. - № 4. – С. 68. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru>

внутрішньою дисципліною (а отже і можливістю для бізнесу просувати інтереси, не вдаючись до посередництва асоціацій і політичних партій), невисокого рівня бюрократизації й орієнтації на відкрите суперництво при просуванні інтересів.

Неокорпоративна модель ґрунтується на розширеному розумінні публічної сфери, розмитій функціональній диференціації держави і економіки та зниженні автономії учасників. Неокорпоративізм передбачає наявність сильних асоціацій бізнесу, високий рівень централізації представництва групових інтересів, наділення головних асоціацій фактичною монополією на представництво інтересів і роллю головних посередників у взаємовідносинах бізнесу і держави, наявність класових і дисциплінованих політичних партій (тісно пов'язаних з великими соціальними спільнотами), низький рівень публічності і високу бюрократизацію, а також орієнтації на просування інтересів у режимі узгодження.

Кожна модель передбачає різний статус і різні форми участі груп інтересів бізнесу у формування державної політики: або висока автономія, але конкурентний і негарантований доступ до механізмів ухвалення рішень (плюралізм); або постійна участь у формуванні державної політики, але скорочення автономії (неокорпоративізм).

Обидві моделі взаємовідносин держави і бізнесу відрізняються високою варіативністю і тією чи іншою мірою зазнають впливів третьої сторони – організованих інтересів найманих працівників. Системи представництва інтересів бізнесу і найманих працівників формувалися в тісному взаємозв'язку. Історичний досвід, як зазначає Зудін, «показує, що рівень і форми організації інтересів бізнесу в Європі і США тісно пов'язані не тільки зі структурою держави, але й зі станом групових інтересів найманих працівників, основними показниками якого прийнято вважати рівень юніонізації робочої сили, ступінь централізації і консолідації представництва інтересів (кількість національних профцентрів), рівень

централізації колективно-договірної системи, наявність лівих політичних партій і ступінь їх політичного радикалізму.

Елементи неокорпоративізму сформувались і в таких країнах усталеної ліберальної традиції як Великобританія і США¹. Однак, у цих країнах політика державного втручання в сферу економіки мала відмінні наслідки. В одному випадку (Великобританія) сформувався гібрид ліберальної держави і соціал-демократичної «держави загального добробуту». У 60-ті рр. ХХ ст. урядом Великобританії створюється Національна рада економічного розвитку, орієнтована на підготовку довгострокових економічних програм. Це призвело до трансформування плюралістичної системи представництва інтересів – три загальнонаціональні бізнесові спілки об'єднались у Конфедерацію британської промисловості, яка отримала представництво в Національній раді економічного розвитку та інших консультативних органах з метою забезпечення уряду необхідною технічною інформацією. Однак, орієнтація уряду на централізацію взаємодії з групами інтересів призводить до ерозії плюралістичної моделі і без неокорпоративної системи узгодження інтересів «гібрид» ліберальної держави і соціал-демократичної «держави загального добробуту» виявився нестійким².

У США відбулася більш вдала адаптація ліберальної держави, інтервенціоністського політичного курсу і груп інтересів бізнесу³ спричинена особливостями політичної системи США – відносно слабкістю держави і децентралізацією системи представництва інтересів бізнесу (Національна

---

¹ С. Н. Пшизова. Л. Бизнес как субъект государственной политики // Управленческое консультирование. – 2009. - № 4. – С. 148 - 149. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru>

² А. Ю. Зудин. Ассоциации – Бизнес – Государство. «Классические» и современные формы отношений в странах Запада: Препринт WP1/2009/05. – М.: Изд. дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2009. – С. 8 – 16. [Електронний ресурс] // Препринты Государственного университета – Высшей школы экономики. – Режим доступу: <http://new.hse.ru/C3/C18/preprintsID/default.aspx>

³ Там само.

асоціація промисловців, Торгова палата США, Національна федерація незалежного бізнесу). Однак, розширення функцій держави вимагало інституційного оновлення системи представництва бізнесу. Забезпечення системи представництва інтересів бізнесу лише шляхом внесків у партійну касу й легалізованого інституту лобіювання стало недостатнім. Все більше поширюється практика формування спеціальних політичних підрозділів усередині крупних фірм, які інтегрують такі напрями діяльності як зв'язки з громадськістю, відносини з законодавчими і виконавчими органами влади¹. З цією ж метою формуються такі корпоративні інститути політичного планування як Комітет економічного розвитку, створюється Круглий стіл бізнесу, що об'єднує керівників провідних фірм.

У країнах, де роль держави в координуванні економічної сфери є традиційно значною на підставі визначення суб'єкта керівництва (політики чи бюрократія, права чи ліва еліти), механізмів здійснення цього керівництва (вказівки чи переговори), цілей держави (сформульовані державою автономно; компроміс з групами інтересів; досягнення рівноваги між цілями бізнесу чи інтересами виборців) сформувалися різновиди неокорпоративних моделей взаємовідносин держави і бізнесу – бі- та трипартизм.

1.2.2. Узгодження інтересів в межах трипартистських неокорпоративних моделей – політична практика

Практика взаємодії держави й організованих інтересів, побудована за принципом трипартистської неокорпоративної моделі узгодження інтересів, поширилась у країнах Західної Європи у 60-х роках минулого століття. Трипартистська система соціального партнерства, суб'єктами якої виступали профспілкові об'єднання, бізнес-асоціації та держава, посіла ключове місце у механізмі вироблення та прийняття основних соціально-економічних рішень майже в усіх західноєвропейських країнах, дозволила значним чином знизити

---

¹ С. Н. Пшизова. Л. Бизнес как субъект государственной политики // Управленческое консультирование. – 2009. - № 4. – С. 151 - 149. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.ru>

конфліктність соціально-трудоких відносин, сприяла вирішенню задач кризового розвитку¹.

Зразком “класичного” трипартизму є **австрійська модель соціального партнерства**, в рамках якої держава в особі представників партій, уряду, адміністрації співпрацює із об'єднаннями, що представляють інтереси трудящих та підприємців, з метою вирішення соціально-економічних проблем та врегулювання конфліктів². Постійними учасниками австрійського соціального партнерства є Економічна палата Австрії, Австрійське об'єднання профспілок, Федеральна палата робітників та Конфедерація президентів сільськогосподарських палат. До їх повноважень належать проведення експертизи урядових законопроектів до їх розгляду у парламенті, внесення пропозицій до законодавства, підготовка законопроектів з основних сфер інтересів соціальних партнерів³.

Аналогічні **тристоронні консультативно-дорадчі структури соціального партнерства** (або **соціального діалогу**) функціонують й в інших європейських країнах. Так, у **Нідерландах** співробітництво держави, профспілкових об'єднань та асоціацій підприємців здійснюється в рамках Соціально-економічної ради - консультативно-дорадчого органу Парламенту та Уряду Нідерландів. Рада складається з представників об'єднань профспілок, організацій підприємців та «представників Корони», які спільно призначаються Парламентом і Урядом країни. Основною компетенцією Ради є представництво інтересів профспілок та промисловості, а також надання

---

¹ Перегудов С.П. Трипартистские институты на Западе и в России // Полис. - 2007. - № 3. - С. 78-91.

² Салмин А.М. Неокорпоративизм в странах Запада // Полития. - 2005. - № 3 (38). - С. 278.

³ Королев Е. Модели взаимодействия бизнеса и власти в Европейском Союзе // Власть. - 2008. - № 7. - С. 26-30.

Уряду і Парламенту (за вимогою або на власний розсуд) експертних висновків із широкого спектру соціально-економічних питань¹.

В **Угорщині** на загальнонаціональному рівні функціонує два органи соціального партнерства — побудована на принципах трипартизму Рада з питань співставлення інтересів, до складу якої входять профспілки, організації роботодавців та представники уряду країни, а також біпартистська рада, що складається з представників профспілок та урядовців. Рішення, ухвалені цими радами, є підставою для прийняття парламентських та урядових рішень².

У **Польщі** ведення соціального діалогу між урядом, об'єднаннями профспілок та роботодавців з широкого кола питань соціально-економічної політики належить до повноважень Польської тристоронньої комісії з соціально-економічних питань³. В **Естонії** консультативно-переговорним майданчиком для соціальних партнерів на національному рівні слугує Соціально-економічна рада, до складу якої входять представників Уряду республіки, об'єднань профспілок та роботодавців⁴.

Соціальний діалог є однією із складових соціальної політики Європейського Союзу, національні органи соціального партнерства, побудовані за **стандартною тристоронньою схемою** (представники уряду,

---

¹ Соціальний діалог у Нідерландах, Соціальний діалог. Міжнародний досвід. [Електронний ресурс] // Веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

² Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: монографія / О.А. Корнієвський. - К.: Альтерпрес, 2010. – С. 190.

³ Інформація про Тристоронню комісію з соціально-економічних питань Республіки Польща, Соціальний діалог. Міжнародний досвід [Електронний ресурс] // Веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

⁴ Соціальний діалог в Естонській Республіці, Соціальний діалог. Міжнародний досвід [Електронний ресурс] // Веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. Режим доступу: Національна тристороння соціально-економічна рада // <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

об'єднань профспілок та роботодавців), функціонують у більшості країн Європейського Союзу. **Разом із тим** слід відзначити, що за період свого існування **західноєвропейські трипартистські інститути видозмінилися**: у “класичну” трипартистську систему відносин між державою та організованими інтересами був інкорпорований ще один суб'єкт - **організації та рухи громадянського суспільства**.

Сьогодні **громадські об'єднання** активно залучаються до роботи у структурах соціального партнерства європейських країн. Наприклад, їх постійне представництво у тристоронніх органах соціального діалогу або безпосередньо, або через роботу в окремих комітетах передбачено у **Туреччині, Мальті та Естонії**¹.

У **Франції** членами національного тристороннього органу соціального партнерства - Економічної і соціальної ради — є не лише представники уряду, профспілкових об'єднань та організацій роботодавців, а й інших об'єднань громадян — кооперативних організацій, організацій взаємодопомоги, сімейних асоціацій, тощо. Загалом Рада, що розглядає і виробляє пропозиції і рекомендації в економічній і соціальній сфері для Уряду і Парламенту Французької республіки, складається з 231 члена, які представляють 18 соціальних та економічних груп.²

У **Великій Британії** взаємодія між державою, організаціями бізнесу та інституціями громадянського суспільства в процесі вироблення державної політики відбувається в рамках системи “кванго”, яка діє на всіх рівнях

---

¹ Тристоронні органи на національному рівні. Досвід європейських країн [Електронний ресурс] // Веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. Режим доступу: Національна тристороння соціально-економічна рада // <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

² Економічна й соціальна рада Французької Республіки - шлях до демократії майбутнього, Соціальний діалог. Міжнародний досвід. [Електронний ресурс] // Веб-сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/ua/dialog/experience.html>

влади¹. («Кванго» – акронім словосполучення «квазіавтономні неурядові організації»: «quango» – quasi-autonomous non-governmental organisation). «Кванго», що складаються із представників міністерства та відомств, бізнесових структур, громадських організацій, експертного середовища, виконують консультативно-дорадчі функції; їхня діяльність здебільшого спрямована на вирішення управлінських завдань.

Трансформація трипартизму у систему “нового соціального партнерства”², що розпочалася на Заході у 80-х роках минулого століття, відбулася під впливом низки економічних та соціально-політичних **чинників**, серед яких прихід у деяких країнах до влади неоконсерваторів та, відповідно, зміна курсу урядової економічної політики; зростання утриманських настроїв у суспільстві, що гальмувало економічний розвиток; активізація процесів самоорганізації громадськості та розвиток **нових соціальних рухів** (екологічного, гендерного, тощо); зменшення активності та впливу **профспілок**.

Так, якщо до 60-х років минулого століття найбільш інтенсивно виникали та діяли бізнес-асоціації та профспілкові об'єднання, то на рубежі ХХ-ХХІ століть у західних демократіях найбільш активно проявляти себе у політиці почали громадські об'єднання захисту довкілля, прав споживачів, правозахисні громадські організації та громадські асоціації із соціального забезпечення³. Стрімке зростання кількості та активності громадських організацій і рухів змусило державу враховувати не лише інтереси праці і капіталу в процесі вироблення державної політики, але й зважати на вимоги інших асоційованих груп інтересів, розширити коло своїх соціальних

---

¹ Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : моногр. / О.А. Корнієвський. - К.: Альтерпрес, 2010. – С. 100.

² Перегудов С.П. Трипартистские институты на Западе и в России // Полис. - 2007. - № 3. - С. 78-91.

³ Золотарева Е.В. Группы интересов в политике // Вестник Российского университета дружбы народов. - Серия: Политология. -1999. - № 1. - С. 63-75.

партнерів та включити структури громадянського суспільства у трипартистську систему узгодження інтересів.

Разом із тим, на загальному тлі зростання чисельності та впливу громадських об'єднань спостерігається тенденція до **послаблення профспілкового руху**, який на початку ХХІ століття переживає не кращі часи, а в деяких країнах - найглибший за всю історію його існування занепад. Деякі дослідники неокорпоративізму вважають таку тенденцію закономірною для **постіндустріального суспільства**, в якому промисловий сектор поступається лідируючою позицією сфері послуг та інформації, а відтак, змінюється роль профспілок та бізнес-організацій. Натомість, вплив “зелених”, жіночих організацій, та інших об'єднань за інтересами неполітичного характеру зростає, вони поступово набувають у суспільній свідомості однакової з державними інститутами значущості. Нині майже в усіх постіндустріальних країнах Заходу відзначається тенденція до посилення ролі у суспільстві соціальних, вікових, гендерних, гуманітарних, культурних, екологічних громадських організацій на тлі зменшення впливу політичних партій та профспілок.¹

Намагаючись адаптуватися до сучасних умов, профспілки у країнах розвиненої демократії розширюють сферу своєї діяльності: виконують не лише притаманні їм функції захисту інтересів найманих працівників (проблеми виплати заробітної плати, умов праці, соціального страхування), але й обстоюють загальні громадські інтереси, таким чином поступово набуваючи якостей асоціацій громадянського суспільства. Так, прикладом екологічної складової діяльності сучасних західних профспілок є участь профспілкових технічних та юридичних інспекторів в екологічному русі². З іншого боку, правозахисні та інші громадські організації на Заході все активніше втручаються у соціально-трудові відносини у випадку порушення

---

¹ Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: монографія / О.А. Корнієвський. - К.: Альтерпрес, 2010. – С. 144, 177.

² Там само. – С. 140, 179-180.

прав людини, етичних та інших норм соціально-трудових відносин, що сприяє їх взаємодії із профспілками¹.

Отже, організації та рухи громадянського суспільства є повноправним суб'єктом нової трипартистської системи узгодження соціально-економічних інтересів у країнах ЄС. За своїм впливом на процес вироблення державної політики вони не лише не поступаються “традиційним” партнерам держави – профспілковим та бізнес-об'єднанням, а іноді навіть займають місце профспілок у системі **“нового соціального партнерства”**².

У країнах ЄС держава не лише залучає інституції громадянського суспільства до процесу підготовки та прийняття рішень через систему тристоронніх органів соціального партнерства та численні консультативно-дорадчі ради або комісії, що функціонують при органах державної влади, але й делегує їм виконання частини своїх **функцій** у гуманітарній, екологічній, соціальній та інших сферах державної політики. Так, наприклад, у Німеччині громадські організації за рахунок федерального бюджету надають громадянам 60% соціальних послуг. У Польщі у сфері соціальної допомоги працює близько третини всіх громадських організацій (що опікуються дітьми і молоддю, інвалідами, людьми похилого віку, безробітними, бездомними тощо). В Угорщині соціальні послуги надають 25%, в Румунії — 19 % неурядових організацій. Важливою формою взаємодії органів влади із громадськими організаціями у Франції є укладання договорів та делегування частини діяльності щодо забезпечення суспільно значущих (наприклад, комунальних) послуг³.

Таким чином, сучасна західноєвропейська трипартистська неокорпоративна модель стала більш гнучкою. Поряд із “традиційними”

---

¹ Перегудов С.П. Трипартистские институты на Западе и в России // Полис. - 2007. - № 3. - С. 78-91.

² Там само.

³ Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: монографія / О.А. Корнієвський. - К.: Альтерпрес, 2010. – С. 128-129, 142.

партнерами держави — об'єднаннями профспілок та підприємницьких організацій, повноправним учасником нової трипартистської системи узгодження інтересів стали **організації та рухи громадянського суспільства**. Їх роль у процесі підготовки та прийняття державних рішень в країнах ЄС дедалі зростає, у системі “нового соціального партнерства” організації громадянського суспільства іноді займають місце профспілок. На відміну від “класичного” трипартизму, який орієнтувався на пом'якшення соціально-класових протиріч та досягнення соціального партнерства між бізнесом та найманими працівниками, пріоритетом нового трипартизму на Заході є соціальна сфера, зокрема, система соціальних послуг¹.

Підсумовуючи зазначимо, що неокорпоративізм висунув спосіб розуміння, метод і підхід до аналізу нових соціальних, політичних і соціально-економічних феноменів (роль держави, формальне залучення груп інтересів в процес ухвалення рішень урядом, нові сфери соціального управління), адекватні сучасному стану суспільного розвитку. Його прихильники вважають, що це найбільш ефективний шлях модернізації. Для неокорпоративізму властиві такі основні ознаки: 1) сильна, але не тоталітарна держава; 2) структуровані (ані тотально контрольовані, ані повністю вільні) групи інтересів, які зазвичай обмежені в їх кількості і функціях; 3) групи інтересів, які є частиною держави².

Інституціоналізація неокорпоративних відносин у західних демократіях має різні форми та виражену національну специфіку, обумовлену особливостями історичного та економічного розвитку політичної системи. Незважаючи на різноманіття неокорпоративних систем у країнах Заходу, чітко виділяються дві моделі взаємодії держави та корпоративно

---

¹ Перегудов С.П. Трипартистские институты на Западе и в России // Полис. - 2007. - № 3. - С. 78-91.

² М. Ткачук. Корпоративізм як принцип розподілу політичної влади // Політичний менеджмент. – 2009. - № 4. – С. 82

організованих інтересів: біпартиська та трипартистська неокорпоративні моделі.

2. Держава – бізнес – суспільство: історія та практика становлення неокорпоративізму в Україні

В Україні, в силу недосконалого законодавства¹ великий капітал в своєму розвитку практично не використовував форму офіційних фінансово-промислових груп. Для правового оформлення статусу передусім державних підприємств використовувалися інші організаційно-правові форми – холдинги, акціонерні товариства, концерни в яких, як правило, не існувало фінансового центру². Тому формально терміни корпорація та корпоративізм практично не представлені ні у вітчизняному науковому дискурсі, ні в публіцистиці. Як вже зазначалось в Розділі 1 даної доповіді, теоретико-методологічні засади дослідження феномену неокорпоративізму мають чітко виражену країнову специфіку, що суттєво ускладнює проведення компаративістського аналізу феномену. Тому з метою уникнення неоднозначності інтерпретації використовуваних понять та їх певної уніфікації пропонується використання терміну «корпорація» та похідних від нього в якості родового поняття для означення крупних форм власності в т.ч. в Україні в межах здійснюваного дослідження. Такий підхід видається коректним, оскільки, як зазначає С. Телешун, «з погляду економічної теорії фінансово-промислову групу можна розглядати як одну з форм існування корпоративного капіталу»³.

Становлення системи відносин «бізнес–влада» в сучасній Україні пов'язане з формуванням нових соціально-економічних відносин і нової політичної системи, а також механізмів функціонування елементів ринкової

---

¹ Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21.11.1995 р. № 437/95 ВР втратив чинність на підставі Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні та внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 09.09.2010 р. № 25222 - VI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

² С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. Вплив фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки: українські реалії. – К.Х. – 2008. – С. 49.

³ Там само. – С. 10.

економіки і плюралістичного суспільства на початку 90-х рр.. Нова система відносин з'явилась на масовому падінні виробництва, «шоковій терапії» та інших явищах в економічній сфері життя українського суспільства. В Україні період первісного нагромадження капіталу з далішим формуванням потужних великих багатогалузевих господарських систем зі спільною економічною стратегією та внутрішнім товарообігом відбувалося приблизно впродовж 1991 – 1998 рр. приблизно в цей же період влади взаємодія бізнесу і влади почала перебігати у формі патронату з боку влади. Більше того, він перетворився на домінуючий чинник розвитку бізнесу. Ті фінансово-політичні групи, які намагалися стати автономними гравцями на політичному полі зазвичай втрачали свою економічну основу.

Після президентських виборів 2004 р. робилася спроба змінити модель відносин «бізнес – влада» на ґрунті запровадження таких принципів: ліквідація індивідуальних домовленостей та примат закону при прийнятті рішень; встановлення рівних умов для всіх форм бізнесу незалежно від розмірів власності; розділення бізнесу і влади. Спробу запровадити в політичну практику означених принципів здійснив уряд під керівництвом Ю.Тимошенко – було піддано судовому перегляду результати деяких приватизаційних процесів 2003 – 2004 р (ВАТ «Криворіжсталь» та Нікопольського заводу феросплавів). Однак, як зазначає О. Телешун, результатом цієї діяльності став перехід діяльності фінансово-промислових груп «у тінь». Про це свідчать наведені українським науковцем дані про темпи зростання ВВП: січень – серпень 2004 р. вони становили 13, 6 %, а за аналогічний період 2005 р. – 2, 8 %. Після відставки уряду Ю.Тимошенко восени 2005 р. тодішній керівник уряду Ю.Єхануров та Президент України В.Ющенко вжили певних заходів для відновлення довіри бізнесу до влади – вони пообіцяли надати бізнесу гарантії прав власності¹. В результаті зміни вектору урядової політики щодо діяльності фінансово-промислових груп в

---

¹ С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. Вплив фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки: українські реалії. – К.Х. – 2008. – С. 92 – 93.

Україні суттєво розширилася меценатська і добродійна діяльність бізнесу. У 2005 р. українським капіталом починають оволодівати ідеї соціально відповідального бізнесу. Українські компанії почали приєднуватися до Глобального договору ООН, що сприяє утвердженню в світі принципів соціально відповідального бізнесу. Попри те, що попередня система відносин бізнесу і влади за часів президентства В.Ющенка була зруйнована, як зазначає С.Телешун, «нової концепції взаємовідносин влади та великого капіталу, замість тієї, що існувала в часи президентства Л.Кучми, розроблено не було»¹.

2.1. Вітчизняні реалії узгодження інтересів бізнесу і влади – становлення національної моделі біпартизму

Взаємовідносини між фінансово-промисловими групами та владою в Україні відбуваються на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях. Більш докладний аналіз загальнонаціонального рівня взаємодії показує, що приблизно з 1996 р.² можна відзначити бажання фінансово-промислових груп використати політичні партії як інструмент впливу на прийняття державних рішень. Бізнес розпочав активно делегувати своїх представників до парламенту починаючи з виборів 1998 року. Це було пов'язано із тим, що у другій половині 1990-х відбулося збільшення впливу представників регіонального бізнесу, які збудували свій бізнес за рахунок приватизації побудованих за радянських часів потужних підприємств, розташованих в основному на сході України. Із розширенням їхнього бізнесу та появою їх бізнес-структур у столиці постала необхідність створення власного інституціоналізованого представництва. Для цього перед парламентськими виборами 1998 року представники «груп інтересів» увійшли у діючі чи створили нові політичні партії, які взяли участь у виборах за змішаною системою.

---

¹ С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. Вплив фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки: українські реалії. – К.Х. – 2008. – С. 94

² Там само. – С. 95 -96.

Парламентські вибори 1998 року засвідчили, що до Верховної Ради України III скликання Центральною виборчою комісією (далі - ЦВК) було зареєстровано 1533 кандидатів в народні депутати - представників бізнесу. Працівники приватних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств (далі - ПП, ТОВ, АТ) становили 24,76% від усіх кандидатів. З них депутатами III скликання стало 96 представників бізнесу, що склало відповідно 21,57 % від конституційного складу Верховної Ради України¹. Наприклад, Партія Зелених України за своїми списками провела до парламенту III скликання 19 народних депутатів серед яких 13 були бізнесменами.

Під час виборів 2002 року, за даними ЦВК, працівники підприємств та установ становили 21,41% усіх претендентів на депутатські мандати, а співробітники ПП, ТОВ та АТ – 12,49%. З них народними депутатами України було обрано 105 представників бізнесу, що склало 24,42 % від складу парламенту.

Зміна форми правління в Україні, яка відбулася внаслідок політичної реформи 2004 року, із президентсько-парламентської на парламентсько-президентську, призвела до того, що бізнес ще більше став зацікавлений у делегуванні своїх представників до парламенту. Серед основних причин масового входження бізнесу у влади слід відзначити по-перше, незавершеність в Україні приватизаційних процесів, по-друге, оновлення політичного класу за рахунок масового входження представників великого бізнесу у владу.

Період 2005–2009 рр. змінив мотивацію участі бізнесу в політичній владі з прагнення розширити свої економічні впливи на присутність у владі як гарантії збереження існуючого бізнесу. Власне це з 2006 р. спонукало представників крупного бізнесу масово «йти у владу». Того ж року було

---

¹ За даними інформаційно-аналітичної системи “Вибори народних депутатів України” Центральної Виборчої комісії // Офіційний веб-сайт Центральної Виборчої комісії. [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

змінено Закон України «Про вибори народних депутатів України» відповідно до якого парламентські вибори 2006 року вже відбувалися за пропорційною системою, а не за змішаною, як у попередні роки. Запровадження пропорційної виборчої системи із закритими списками в єдиному загальнонаціональному окрузі практично закріпили за досить вузьким колом керівництва суб'єктів виборчих процесів (політичних партій та блоків політичних партій) право формувати виборчі списки і створили ще більш сприятливі умови для входження до парламенту представників бізнесу. Так, за даними ЦВК, у 2006 році до Верховної Ради України балотувалося 2223 підприємці, 363 працівники підприємств та 88 представників фінансових установ, що разом становило більше ніж 45% від усіх кандидатів¹. Верховна Рада України VI скликання за бізнес-представництвом суттєво не відрізняється від її попереднього скликання². Оскільки пропорційні вибори 2007 року відбулися після дочасного розпуску обраного у 2006 році парламенту, вони забезпечили законодавчого органу лише на третину. Після збільшення ролі парламенту у владній системі та запровадженні закритих партійних списків при його формуванні, замість адекватного представництва волевиявлення виборців, їхніх політичних поглядів та соціально-економічних інтересів країна отримала у Верховній Раді України V та VI скликань потужне “представництво великих фінансово-політичних груп на чолі з харизматичними лідерами”³. Спільною рисою таких депутатів стало їх входження до парламентських комітетів, які опікуються питаннями бюджету, податкової політики, фінансів і банківської діяльності, промислової і регуляторної політики, паливно-енергетичного комплексу. Саме в цих

---

¹ За даними інформаційно-аналітичної системи “Вибори народних депутатів України” Центральної Виборчої комісії. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001>

² На офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії України відсутня узагальнена інформація щодо місця роботи 4864 зареєстрованих кандидатів у депутати та обраних народними депутатами України.

³ Сиротюк Ю. Верховна Рада України VI скликання: проблеми функціонування парламентаризму в Україні. – Режим доступу: http://www.deputat.org.ua/vr_analit_452.htm

комітетах представники великого бізнесу можуть відносно легально відстоювати свої бізнес-інтереси та активно впливати на розробку та ухвалення рішень, як парламентом, так і Урядом.

Виходячи із зазначеного приходимо до висновку, що виборчі кампанії, які проводилися з 1998 року незалежно від запровадженої виборчої системи лише збільшували представництво бізнесу в кожній наступній каденції парламенту, що уможливило для крупних корпорацій брати участь у політичному житті держави. Тобто, взаємодія влади і корпоративних груп інтересів набула вигляду «взаємодії через електоральний процес».

Формування в Україні фінансово-промислових, партійно-політичних та державно-політичних груп інтересів призвело до створення нових або привласнення вже існуючих партій з метою легалізації та захисту своїх інтересів. Уможливорює ці процеси недостатнє фінансування політичних партій з державного бюджету та коштом членських внесків, що актуально навіть для країн «західної демократії». Неефективний державний контроль за законністю фінансування політичних партій дозволяє їм використовувати неофіційні канали фінансування.

Створення політичних партій на основі фінансово-промислових груп призводить до підміни виконуваної партіями функції електорального та територіального представництва (оскільки Верховна Рада України є однопалатним парламентом, то парламентські партії об'єднують обидва принципи) представництвом функціональним, що має наслідком збої у функціонування представницьких форм демократії. Це по-перше. По-друге, руйнує основи існування парламентської опозиції, оскільки поширені в українській політичній практиці джерела фінансування унеможливають перебування партії в опозиції, особливо до виконавчої гілки влади. Внаслідок цього політична боротьба парламентських сил зводиться до боротьби за доступ до впливу на розподіл ресурсів. Підмінюється також ідеологічна складова діяльності партії – зміст партійної діяльності визначається інтересами партійних спонсорів, а парламентські фракції партій починають

діяти як лобістські угруповання. Низька ефективність функціонування форм представницької демократії підтверджується і ставленням до неї громадян України. Так, більше половини опитаних громадян України (55, 5 %) вважають, що жоден соціальний інститут в Україні, жодна партія чи громадська організація не захищають сьогодні інтересів пересічних громадян¹.

У нинішній час крупний бізнес перетворився у вагоме за значущістю джерело рекрутування політичної еліти. Підтвердженням стала не лише поява вищих чиновників, що починали свою кар'єру як приватні підприємці, але і представництво бізнесу у Верховній Раді України. І в українському парламенті і в органах місцевого самоврядування економічні інтереси перетворилися на одну з провідних груп. Внаслідок цього одним із чинників відтворення та функціонування системи влади в державі стала конкуренція фінансово-політичних груп, які здатні вигравати вибори до Верховної Ради України, формувати свої парламентські фракції та лобіювати призначення своїх представників на найвищі посади у виконавчій владі. Виконання функцій класичного парламенту Верховною Радою України є далеким від європейських стандартів, оскільки в її діяльності домінуючими є насамперед вузькокорпоративні інтереси.

Також слід зазначити, що в Україні в межах функціонування біпартистської моделі неокорпоративізму має місце і безпосередня взаємодія влади і представників корпоративних груп інтересів. Зокрема в період від 1998 року на двосторонній основі було підписано три Меморандуми про партнерство між Кабінетом Міністрів України та підприємствами і компаніями, які здійснюють діяльність на внутрішньому ринку нафти та нафтопродуктів щодо врегулювання цін на нафтопродукти, зокрема один у 2002 та два у 2006 роках.

---

¹ А. Арсеєнко, А. Малюк, Н. Толстих. Глобальна криза і соціально-економічне становище населення України // // Українське суспільство 1992 – 2009. Динаміка соціальних змін: За ред. д.ек.н. В. Ворони, д. соц. Н.М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2009. – С. 183.

Об'єднання організацій підприємців беруть участь у засіданнях урядових робочих груп, у розробці державних цільових програм, законопроектів, розробляють пропозиції до законодавства з основних сфер своїх інтересів. Наприклад, активним учасником робочих груп при Кабінеті міністрів України, Міністерстві економіки та Державній податковій адміністрації є Український союз підприємців та промисловців, що є найчисленнішим об'єднанням підприємців в Україні¹. Його представники входять до складу колегій профільних міністерств і відомств. Разом із Державною податковою адміністрацією, Державним комітетом з питань регуляторної політики та підприємництва, Фондом державного майна, Антимонопольним комітетом, Міністерством промислової політики УСПП проводить спільні засідання, круглі столи щодо обговорення конфліктних питань між підприємцями та представниками контролюючих органів. УСПП активно лобіює інтереси бізнесу у Верховній Раді України - регулярно готує законопроекти та за допомогою народних депутатів – промисловців і підприємців – й ініціює їх розгляд у парламенті². Усі ці механізми використовують для взаємодії з органами державної влади всіх рівнів й інші великі всеукраїнські об'єднання підприємців (такі як, наприклад, Конфедерація роботодавців України, Федерація роботодавців України та інші асоціації).

Підсумовуючи зазначимо, що в Україні на сучасному етапі ринкових реформ сформовано біпартизм як одну з неокорпоративних моделей узгодження інтересів. Для цієї моделі є властивими неопублічні процеси узгодження інтересів бізнесу та держави, що мають наслідком прийняття органами державної влади рішень, які часто встановлюють різного роду

---

¹ А. Кудряченко. Інститут соціального партнерства як чинник демократичного розвитку суспільства: світовий досвід та висновки для України. Аналітична записка. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт НІСД. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Jul08/19.htm>2008

² Конструктивний діалог з владою УСПП. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Української спілки промисловців і підприємців України. Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/about/dialogue/>

преференції для конкретного бізнесу. «Незавершеність ринкових перетворень ... спричинила розвиток специфічного «дикого капіталізму», де підприємництво співіснує з бюрократією, а державні ресурси тривалий час перерозподілялися так, як і в соціалістичні часи – на основі кумівства, блату та «політичного даху»¹. Оскільки ведення великого бізнесу в таких умовах передусім націлене на залучення та освоєння бюджетного фінансування, великий бізнес об'єктивно прагне мати доступ до розробки та ухвалення необхідних рішень в уряді та парламенті.

Попри це, потенціал зосереджених крупним національним капіталом соціальних, економічних та фінансових ресурсів у контексті здійснення політики широкої модернізації країни робить для держави необхідність співпраці з бізнесом, включаючи формальне і неформальне делегування частини своїх функцій при збереженні політичного контролю над їх реалізацією, практично безальтернативною.

2.2. Інституційні механізми реалізації соціального діалогу: особливості вітчизняної моделі трипартизму

Соціальний діалог в Україні реалізується в межах неокорпоративної моделі трипартизму. Інституційні засади розвитку соціального діалогу в Україні визначено, по-перше, відповідною нормативно-правовою базою: законами «Про зайнятість населення» (1991 р.), «Про об'єднання громадян» (1992 р.), «Про охорону праці» (1992 р.), «Про колективні договори і угоди» (1993 р.), «Про оплату праці» (1995 р.), «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (1998 р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 р.), «Про організації роботодавців» (2001 р.), «Про соціальний діалог в Україні» (2010 р.). Було

---

¹ Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації. Експертна доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до послання Президента України В. Януковича до Українського народу . – С. 7 // Офіційний веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2010_Book/Poslanya_2010/ukr.pdf

видано також кілька указів Президента України, зокрема «Про розвиток соціального діалогу в Україні» №1871 від 29 грудня 2005 р. та «Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціального діалогу в Україні» №451 від 19 травня 2008 р., про «Національну тристоронню соціально-економічну раду» від 2 квітня 2011 р. № 347.

Частиною національного законодавства є також міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші акти міжнародного права, до яких приєдналась Україна (йдеться, насамперед, про конвенції МОП, зокрема – Конвенцію №87 про свободу асоціації та захист права на організацію; №98 про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів; №144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм; №154 про сприяння колективним переговорам та ін.).

По-друге, розвиток соціального діалогу передбачає формування його суб'єктів – професійних спілок та об'єднань роботодавців всеукраїнського і регіонального рівнів та галузевого профілю, а також їх тристоронніх органів. За даними Міністерства Юстиції України, станом на початку 2011 р. в Україні зареєстровано 21 об'єднання організацій роботодавців, 143 профспілок, 16 національних об'єднань профспілок¹. У процесі реалізації соціального діалогу спостерігається тенденція до певної організаційної консолідації як з боку профспілкового руху, так і об'єднань роботодавців. Так інтереси профспілкового руху у веденні колективних переговорів представляє Національний спільний представницький орган профспілок і профспілкових об'єднань для ведення колективних переговорів (НСПО) та Спільний представницький орган всеукраїнських профспілок і профспілкових об'єднань для ведення колективних переговорів та соціального діалогу на національному рівні (СПО). 7 липня 2009 року також

---

¹ Єдиний реєстр громадських формувань // Міністерство юстиції України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/18501>

було сформовано вищий представницький орган всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців – Спільний представницький орган сторони роботодавців на національному рівні, до складу якого належать три всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців: Конфедерація роботодавців України, Федерація роботодавців України, Всеукраїнська асоціація роботодавців.

Створені та діють тристоронні органи, в межах яких здійснюється соціальний діалог. У 2005 році Національну раду соціального партнерства змінила Національна тристороння соціально-економічна рада (НТСЕР) – консультативно-дорадчий орган при Президентові України, що запроваджувався Указом Президента України «Про розвиток соціального діалогу в Україні»¹. Окрім, НТСЕР в Україні функціонують й інші тристоронні органи національного рівня, які займаються врегулюванням окремих питань соціального діалогу: створена відповідним Указом Президента України у 1998 році Національна служба посередництва і примирення — постійно діючий державний орган, головним завданням якого є сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів), здійснення посередництва і примирення під час їх вирішення, а також Український координаційний комітет сприяння зайнятості населення — створений відповідно до ст. 17 Закону України «Про зайнятість населення» в 1993 р. як постійно діючий незалежний тристоронній орган у системі соціального партнерства. Відповідно, у галузях створені галузеві тристоронні органи соціального діалогу. У 2006 році прийнятим на виконання цього Указу розпорядженням Кабінету Міністрів України № 445 «Про затвердження плану заходів щодо розвитку соціального діалогу в Україні»

---

¹ «Про розвиток соціального діалогу в Україні» Указ Президента України від 29.12.2005 № 1871/2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a/>

були сформовані територіальні тристоронні соціально-економічні ради, в рамках яких відбувається соціальний діалог на регіональному рівні¹.

У напрямі дальшої інституційної розбудови соціального діалогу розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2009 р. № 285-р «Про затвердження плану заходів щодо організації соціального діалогу в Україні» також передбачене утворення постійно діючих тристоронніх груп для підготовки законодавчих актів, які стосуються захисту соціально-економічних, трудових прав та інтересів працівників та роботодавців²

Соціальний діалог в Україні відбувається шляхом ведення колективних переговорів і укладення тарифних угод на національному, регіональному і галузевому рівнях. Головним предметом Генеральної угоди на національному рівні є номінальна заробітна плата на поточний рік, однак вони можуть також містити визначення пріоритетних напрямів соціально-економічної політики уряду та національної системи соціальних гарантій, умов праці та діяльності профспілок на приватних підприємствах тощо.

На даний момент в Україні вступила в дію лише третя Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010 – 2012 рр. між урядом, об'єднаннями профспілок та підприємців, укладена із значним запізненням, лише у листопаді 2010 року³. У 2010 р. укладено 55 галузевих

---

¹ Заробітна плата в Україні: на шляху до економічного зростання і добробуту (Аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 7. С. 2-77
http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD118_ukr_1.pdf

² «Про затвердження плану заходів щодо організації соціального діалогу в Україні». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2009 р. № 285-р.
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a>

³ Національна тристороння соціально-економічна рада. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/ua/presscentre/news/421.html>

та регіональних угод, 105 тис. колективних договорів, якими охоплено майже 9 млн. найманих працівників, або 81,6% загального числа працюючих¹.

Однак відповідно даним моніторингу виконання Генеральної угоди на 2008-2009 рр. станом на 1 жовтня 2009 р. повністю виконано було лише 17 пунктів (11,0 %), частково виконано — 10 (6,4 %) ². Ненабагато вищою була й результативність попередньої Генеральної угоди: станом на 1 жовтня 2005 року з 157 її положень було повністю виконано 27 (18,6%), частково виконано — 23 (16,4%). Проблематичним є також виконання галузевих угод, оскільки їх чинність поширюється лише на компанії, які беруть участь у переговорах з їх укладання. А за даними Федерації профспілок України з 15 зареєстрованих галузевих об'єднань організацій роботодавців 9 не беруть участі в укладанні угод. Ще більш проблематичним є виконання угод на регіональному рівні через невизначеність самого поняття «регіон» та статусом регіональних профспілкових об'єднань – вони лише координують діяльність обласних комітетів галузевих профспілок і фактично не мають працівників-членів³. Фахівці Фонду О. Разумкова зазначають, що «аналіз положень генеральних угод і результатів їх виконання свідчить про переважно формальне ставлення, насамперед держави та роботодавців як до укладання і змісту зазначених угод, так і до їх дотримання... Відповідальність сторін у разі невиконання ними взятих на себе зобов'язань за угодами є, як правило, суто символічною. При цьому невиконаними залишаються, як правило, положення, що

---

¹ Статистична інформація Держкомстату щодо стану укладення колективних договорів в Україні станом на 31 грудня 2010 року // Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=107717&cat_id=34940

² Моніторинг стану виконання Генеральної угоди на 2008-2009 роки станом на 01 жовтня 2009 року // Міністерство праці та соціальної політики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=100176&cat_id=34940

³ Заробітна плата в Україні: на шляху до економічного зростання і добробуту (Аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 7. С. 64.

стосуються заробітної плати»¹.

Існує низка причин низького рівня результативності реалізації механізмів соціального діалогу в Україні. На суб'єктному рівні це передусім стан розвитку профспілкового руху в Україні. Його основними вадами є, по-перше, неконсолідованість, а по-друге, генетично зумовлена неоднорідність – наявність «пострадянських»/«традиційних» і «незалежних» профспілок. Потужна і добре структурована правонаступниця радянських профспілок – Федерація профспілок України, хибує на такі вади профспілкових організацій радянських часів як змішане членство, «лояльність» до інтересів влади/роботодавців. Незалежні профспілки малопотужні та обмежені в ресурсах, а відтак не мають реальних засобів впливу на роботодавців. Дієздатність українського профспілкового руху також підриває криза профспілкової ідеології, недостатня орієнтація громадян на солідарний захист своїх соціально-трудова та економічних прав та інтересів². За такої слабкості позицій профспілкового руху, чітке артикулювання інтересів та консолідована позиція роботодавців дозволяє їм спрямовувати свою діяльність передусім на лобювання власних інтересів у органах законодавчої і виконавчої влади, а не на посилення соціального партнерства.

За результатами ґрунтовного всебічного аналізу, здійсненого фахівцями Центру О. Разумкова, процес становлення соціального діалогу в Україні на цей час не досяг мети – збалансування інтересів сторін на користь загального блага. Натомість в Україні укорінилася практика вирішення економічних проблем коштом найманих працівників³. Фахівці Центру зазначають, що негативними чинниками, які визначають такий стан розвитку соціального

---

¹ Заробітна плата в Україні: на шляху до економічного зростання і добробуту (Аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 7. С. 67.

² О. А. Корнієвський Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: Монографія / О. А. Корнієвський. – К.: Альтерпрес, 2010. – С.180.

³ Заробітна плата в Україні: на шляху до економічного зростання і добробуту (Аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 7. – С. 65

партнерства в Україні, є передусім нівелювання ролі держави як гаранта трудових і соціально-економічних прав громадян, незавершеність інституціалізації сторін роботодавців і профспілок, а також нерозвиненість громадянського суспільства. За цих обставин роль держави як сторони соціального діалогу в досягненні балансу інтересів самої держави, роботодавців і найманих працівників є ключовою¹.

На початку світової фінансової кризи 2008 року уряд України, керуючись основними принципами партнерства бізнесу та влади, підписав два Меморандуми порозуміння з підприємствами хімічного та гірничо-металургійного комплексу, що мали на меті нормалізацію ситуації в цих галузях, зокрема, стабілізацію цін на хімічну, гірничорудну, вугільну металургійну продукцію, а також розвиток внутрішнього ринку. Важливим фактором є те, що ці Меморандуми були узгоджені із галузевими профспілками (Профспілка працівників хімічних та нафтохімічних галузей промисловості України, Профспілка трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України, Федерація професійних спілок України) та передбачали збереження робочих місць, існуючого рівня заробітної плати та інших соціальних гарантій для працівників цих галузей.

Оцінювати ефективність цих меморандумів важко, оскільки після завершення їх дії не було опубліковано спільних звітів чи комюніке, як, наприклад, це робиться при підбитті підсумків виконання Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України за відповідний рік. По-суті можна говорити про те, що такі меморандуми є типовим проявом відносин соціетального корпоративізму коли держава, бізнес та профспілки узгоджують свої інтереси. Однак, ці прояви мають безсистемний,

---

¹ Заробітна плата в Україні: на шляху до економічного зростання і добробуту (Аналітична доповідь) // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 7. – С. 65 – 66.

необов'язковий характер, зокрема на законодавчому рівні відсутнє закріплення інституційних гарантій доступу бізнесу та профспілок до узгодження, прийняття, реалізації спільних з державою рішень – вони залежать лише від доброї волі відповідних керівників. В Україні об'єднання організацій, що представляють інтереси підприємців, мають більше можливостей для впливу на формування державної політики. Їх вплив на процес прийняття політичних рішень значно більший, ніж у об'єднань профспілок.

Основні зусилля об'єднань вітчизняних підприємців спрямовані не на переговори з профспілками, а на співпрацю із владою, передусім на лобювання інтересів бізнесу в органах виконавчої і законодавчої влади¹.

Аналіз функціонування в Україні біпартизму і трипартизму як моделей неокорпоративізму доводить, що по-суті, становлення неокорпоративізму в країні розпочалося на початку 90-х рр. Формування нових соціально-економічних відносин, механізмів функціонування елементів ринкової економіки і плюралістичного суспільства спричинило становлення системи відносин «організовані інтереси - держава», що ґрунтуються вже не на односторонньому тиску згори, як це було характерно для радянської системи корпоративних відносин і бюрократичного неокорпоративізму, а на багатосторонній взаємодії. з'явилася на масовому падінні виробництва, «шоковій терапії», девальвації грошової одиниці та інших негативних явищах в економічній сфері. Однак, результатом формування нової системи корпоративних відносин в нашій країні є саме її український варіант, як синтез радянської і європейської систем неокорпоративізму, адаптований до умов формування ринкових відносин в Україні. Однак нинішній варіант вітчизняного неокорпоративізму має значні відмінності від європейських моделей. Передусім, процес його формування є незавершеним, що не

---

¹ А. Кудряченко. Інститут соціального партнерства як чинник демократичного розвитку суспільства: світовий досвід та висновки для України. Аналітична записка // Офіційний веб-сайт НІСД. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Jul08/19.htm>2008

дозволяє вповні реалізувати властивий йому потенціал позитивного впливу на взаємовідносини таких основних елементів системи як представники крупного бізнесу і органи державної влади. Тому потенціал некорпоративної моделі держави, здатний сприяти ефективному функціонуванню економіки, керованості соціально-політичних процесів в Україні не реалізовано.

3. Перспективи трансформування неокорпоративізму в Україні: замість висновків

Контури неокорпоративних відносин, що з різною мірою повноти і чіткості проступили в конфігураціях політичних систем як Заходу, так і України піддали сумніву універсальність плюралістичної моделі як єдино здатної забезпечити стабільний розвиток, соціальну справедливість та громадянську злагоду в суспільстві. По-перше, не видається безперечною думка, що рівний доступ до ресурсів влади всім учасниками політичного процесу забезпечується лише завдяки жорсткому дотриманню принципу змагальності. По-друге, викликає серйозні сумніви твердження про забезпечення в межах плюралістичної моделі високого ступеня автономності груп інтересів від інститутів державної влади взагалі і урядової бюрократії зокрема. Належить зазначити, що результати світової фінансово-економічної кризи також піддали сумнівам прогнози щодо подальшої глобалізації саме ліберальної моделі відносин «влада – бізнес – суспільство». Ця криза стала виявом вичерпності існуючих моделей інтеграції суспільства на ґрунті неоліберальної моделі розвитку. Напрямок пошуку компенсаторних механізмів, здатних пом'якшити наслідки кризового розвитку світу в кінці першого десятиліття ХХ ст., «задало «повернення» держави. В центрі дискусій знову опиняється питання про механізми управління ризиками розвитку, про роль держави і недержавних акторів, про шляхи їх можливої взаємодії у вирішенні проблем розвитку на різних рівнях політичного процесу – від локального і національного до макрорегіонального і світового»¹. Уряди переважної більшості держав світу активно втрутитись в регулювання ринкових процесів та пошук нових модернізаційних стратегій. Як зазначають учасники «круглого столу», проведеного журналом «Поліс», «ілюзії щодо здатності

---

¹ Социально-политические последствия современного кризиса и проблемы кризисного регулирования. Круглый стол журнала «Полис» и ИМЭМО РАН // Полис. – 2010. - № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2010/1/10.htm>

ринкової економіки функціонувати на глобальному рівні в режимі саморегулювання розвіялись. У цих умовах держави починають «повертатися» в економічну сферу суспільного життя...»¹. При цьому учасники круглого столу підкреслюють, що йдеться не про «провал ринкових механізмів регулювання економічного розвитку, а про порочність суто ліберальної моделі цього регулювання, що абсолютизує ефективність необмеженої свободи ринку»².

Ця проблема є надзвичайно актуальною в Україні, оскільки здійснення стратегії ліберальних реформ в країні впродовж років незалежності показали, що прискорена модернізація і перехід до ринку чинять руйнівний вплив на політичні і соціальні інститути, що в підсумку спричинює не соціальний розвиток, а занепад і кризові явища в різних підсистемах суспільства. Якщо з приходом нової влади після президентських виборів 2010 р. Україна визначилась із стратегічними пріоритетами розвитку, то відкритим залишилося питання щодо адекватного їм політико-державного інструментарію реалізації.

Йдеться про моделювання політичної системи країни, здатної виконувати очікувані від неї функції, передусім щодо забезпечення реалізації стратегії модернізації країни. В умовах сучасного структурно складного суспільства взаємовідносини у трикутнику «держава – влада – суспільство» зазнають відчутних змін. Насамперед чітко означились тенденції підвищення ролі держави, яка тлумачиться передусім як своєрідний «диспетчер», здатний узгоджувати складні і багатоманітні інтереси в умовах загострення глобальних проблем. Криза також досить гостро ставить питання про необхідність формування більш справедливих, прозорих «правил гри», які б

---

¹ Социально-политические последствия современного кризиса и проблемы кризисного регулирования. Круглый стол журнала «Полис» и ИМЭМО РАН // Полис. – 2010. – № 1. <http://www.politstudies.ru/fulltext/2010/1/10.htm>

² Социально-политические последствия современного кризиса и проблемы кризисного регулирования. Круглый стол журнала «Полис» и ИМЭМО РАН // Полис. – 2010. - № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2010/1/10.htm>

поширювалися на набагато більше ніж було до сих пір, число учасників політичного процесу. При цьому пошук нових цілей розвитку і вироблення нових правил взаємодії передбачають знаходження балансу інтересів учасників. Як зазначають учасники круглого столу журналу «Поліс», в умовах кризи конструктивний потенціал сформованих технологій регулювання соціально-трудова відносин зберігається, по-перше, саме як потенціал інституційно сформованих систем, а, по-друге, як механізм узгодження інтересів в соціально-трудова сфері, результати дії якого цілком легітимні в очах суспільства. Саме в цьому розумінні ці технології будуть запитані, принаймні, в середньостроковій перспективі»¹. У контексті зазначених процесів для сучасної України є актуальним окреслення контурів моделі модернізації політичної системи країни. Це зумовлює інтерес до оцінки перспектив трансформування нинішньої моделі неокорпоративізму.

Проблемність розвитку неокорпоративної держави в Україні пов'язана передусім з нинішнім станом невизначеності правового унормування місця та ролі фінансово-промислових груп у політичній та економічній системах, що є перешкодою для ефективного використання економічного, політичного та соціального потенціалу крупних вітчизняних корпоративних структур в реалізації стратегії модернізації України. Як показує досвід РФ, та новітньої вітчизняної історії, незахищеність корпоративного капіталу, передусім опозиційних фінансово-промислових груп, від політично-мотивованих впливів держави, а також негативний імідж, закріплений за ними в громадській думці, спонукає представників крупного бізнесу до участі у владі як гарантії недоторканності власної особи та капіталів.

Збереження ж нинішнього статус-кво у відносинах бізнесу і влади містить небезпеки використання політичних впливів «старих» фінансово-політичних груп в перешкоджанні соціально-економічним та політичним

---

¹ Социально-политические последствия современного кризиса и проблемы кризисного регулирования. Круглый стол журнала «Полис» и ИМЭМО РАН // Полис. – 2010. - № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.politstudies.ru/fulltext/2010/1/10.htm>

реформам, блокуванні конкуренції з боку іноземних інвесторів та «нових» фінансово-промислових груп. При цьому нинішні фінансово-політичні групи не мають реалістичної програми дій для консолідації суспільства. За цих умов також зберігається ситуація «приватизації» політики – домінуючими лишаються впливи на владу груп партикулярних інтересів за одночасного звуження репрезентації інтересів великих соціальних груп. В силу причин об'єктивного і суб'єктивного характеру в країні так і не сформувалася партійна система, що реалізує політичний зворотній зв'язок. Серед основних обставин – незавершене соціальне структурування суспільства, продемонстрована партіями нездатність відстоювати інтереси виборців, низька популярність політичних лідерів.

На цьому фоні в якості ефективного механізму політичного зворотного зв'язку постає лобізм. При цьому перевагу отримують групи інтересів, що мають в своєму розпорядженні найбільш потужні ресурси. Комплексна слабкість соціальних агентів модернізації в Україні – ділового співтовариства і середнього класу, спричинена відсутністю довіри всередині співтовариств і підвищеною схильністю до індивідуалістичних стратегій, позбавляє їх статусу активних суб'єктів переговорного процесу. Таким чином, неокорпоративістська складова політичної трансформації вступає в протиріччя з потребами громадянського суспільства, структури якого не мають поки що достатніх організаційних і матеріальних ресурсів ані для того, щоб стати рівноправним партнером держави, ані для ефективного відстоювання своїх інтересів. У політичній системі України не сформовані механізми забезпечення балансу корпоративних, соціальних і територіальних інтересів. І викликає сумніви, що подолання бюрократичного корпоративізму відбудуватиметься в результаті розуміння його вад політичним класом – він є дуже зручним і вигідним і вітчизняній бюрократії і корпоративному бізнесу. Однак, цей сценарій неминуче призведе до посилення таких негативних наслідків викликаной ним деформації механізмів зворотного зв'язку: зростання соціальної напруженості і падіння ефективності державного

управління. І навіть якщо припустити, що сукупність цих тенденцій спонукатиме державу і суспільство до інституціоналізації збалансованого механізму представництва суспільних інтересів, при цьому буде втрачено час, а, отже і шанси на результативність модернізації в країні.

Однак в Україні має всі шанси на здійснення й інший сценарій – адаптований до національних умов у річищі європейської традиції неокорпоративізму. Його реалістичність ґрунтується на особливостях нинішнього етапу розвитку ринкових відносин в країні. Завершення етапу первинного накопичення капіталу мотивує зацікавленість представників корпоративного капіталу до взаємодії з владою з метою легалізації бізнесу та формування стабільних, передбачуваних умов бізнесової діяльності в нормативно-правових межах. Належить зазначити, що тут інтереси суспільства, бізнесу і влади збігаються, оскільки за умов низького рівня зацікавленості іноземних інвесторів у підприємствах української важкої промисловості реальним суб'єктом забезпечення ефективності господарювання є представники національного крупного капіталу. Це переконливий аргумент для досягнення компромісу в питаннях легалізації приватизаційних процесів 90-х рр. Легітимація крупного національного капіталу вимагає поглиблення процесу його легалізації, проведення його амністії, політико-правового визначення, що убезпечить представників крупного національного капіталу від свавільних утисків з боку держави (уникнення ситуації в РФ). Крім того, елементи державного протекціонізму у відносинах «бізнес – влада», що цілком відповідає загальносвітовій практиці, формуватимуть взаємну зацікавленість суб'єктів цих відносин у веденні конструктивного діалогу та становитимуть стабільне підґрунтя для партнерських відносин у сфері реалізації соціальних проектів. Водночас, прагнення об'єднань крупних експорто-орієтованих фінансово-економічних груп забезпечити собі участь у міжнародному розподілі праці, вимусять їх будувати свою діяльність відповідно до міжнародних стандартів – з чітким дотриманням правових приписів та на засадах прозорості і демократичності.

Необхідно створити мотивації для фінансово-політичних груп легалізувати свою економічну діяльність, переходити до прозорих схем діяльності, повертати гроші з «офшорів» та вкладати їх у вітчизняну промисловість. Окрім досягнення відчутних соціальних та економічних ефектів (наприклад, створення робочих місць), це справлятиме значний вплив на покращення іміджу представників крупного національного капіталу і, в свою чергу, становитиме міцне підґрунтя для розгортання соціального діалогу в країні, досягнення суспільного консенсусу. Деякі позитивні тенденції в цій сфері вже окреслились. Наприклад, впродовж останнього часу ряд представників вітчизняного крупного бізнесу публічно відійшли від політики і активно займаються меценатством, реалізацією різноманітних соціальних проектів, активним просуванням позитивного іміджу України за кордоном. Також формуються механізми представництва функціональних інтересів в процесі налагодження взаємодії об'єднань представників крупного капіталу з політичними партіями. Цілями взаємодії є публічне та прозоре використання політичних інструментів представлення, захисту та узгодження інтересів зацікавлених сторін.

Означені практики потребують заохочення з боку держави та продовження процесу інституціонування взаємодії влади і бізнесу. Сформовані на даний момент бізнес-об'єднання не мають чіткої, окресленої структури, є аморфними утвореннями і часто виступають в ролі політичних суперників. Однак, розгортання соціального діалогу потребує наявності стійкого інституційного середовища. Такі структури повинні відповідати чотирьом основним вимогам – бути достатньо стійкими, готовими до діалогу і компромісу (лояльними), мати високий ступінь легітимності в очах рядових членів і, в силу цього, мати здатність їх контролювати (наприклад, попереджати стихійні виступи. І, зрештою, у випадку об'єднань товаровиробників повинні бути сформовані інструменти гарантування виконання ними взяти на себе зобов'язань.